

A BARANYA MEGYEI BÜNTETÉS- VÉGREHAJTÁS 135 ÉVE

„A bűnözés három főoka: a tudatlanság, szenvedélyesség és szegénység. A tudatlanság gyógyszere az oktatás, a szenvedélyeket medrűkbe szorítja az erkölcs és vallás, a nyomortól megvéd a munka.”

Pulszky-Tauffer: A börtönügy múltja, elmélete...¹

Előzmények

A szabadságvesztés-büntetés épp hogy kezdett meghonosodni Európában, de erre alkalmas épülettel az ország még nem rendelkezett. Szabadságvesztés helyett ekkoriban még elfogadott volt a megszégyenítő és testi jellegű büntetések alkalmazása, mint például a pellengér, a kaloda, vagy a testcsonkítások. Az első börtön céljára is szolgáló hely a vármegyeháza épülete volt, amit 1731-ben építettek, mivel a korabeli királyi rendelet úgy szólt, hogy minden vármegye építsen egy épületet, melyben a tömlőc és a levéltári anyagok is elhelyezést kapnak. A büntetőeljárás – vagy, ahogy akkoriban hívták – a tortúra, mely során a testet ért fájdalmak során sikerült a vádlottból beismerő

¹ A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra – Pulszky Ágost és Tauffer Emil közös pályaműve, Pest, Emich Gusztáv kiadványa, 1867.

vallomást kicsikarni. Ezt csak Mária Terézia szüntette meg 1776-ban. Az ítéletek végrehajtásának nyilvános helyszíne a Piac tér volt, ami a jelenlegi Széchenyi térnek felel meg, a szegyenoszlop (pellengér) már 1712-ben a tér északi részén állt, majd átkerült a helyszín a Ledina városrészre, a Vesztőhely dombra, ami a mai Zsolnay Kulturális Negyed, gyár és mauzóleum helyszíne.²

Baranya megyében a XIX. század végéig a büntetettek elhelyezését, elzárását a külvilágtól a vármegye háza pincéjében, korabeli körülmények között hajtották végre. A vármegyeháza tömlőcét vizsgáló közigazgatási bizottság 1883 januárjában ellenőrizte a „megyei börtön” állapotát, mely eredményéről a Pécsi Figyelő is beszámolt.

„A közigazgatási börtönvizsgáló bizottság megvizsgálta a kir. ügyészség börtönét. A rend és tisztaság példásnak találtatott, melyért Zsolnay György k. ügyész-helyettes elismerést érdemel. A rabok részéről a kenyér ellen panasz emelvetett, s a panasz csakugyan alapos volt, amennyiben a kenyerek egy idő óta keletlenek. Végül pedig égető szükségesnek merült fel az új-börtön mielőbbi felépítése, minthogy a jelenlegi börtön túlszűfolt és egészségtelen.”³

A Pécsi Királyi Ügyészségi Fogház

135 évvel ezelőtt, 1884. május 13-án került átadásra a Pécsi Királyi Ügyészségi Fogház, a történelmi belvárosban, az akkori vármegyeháza mellett, a Körösztös Imre helyi vállalkozó által tervezett és kivitelezett négyzetes fogházépület.⁴ Az épület befogadóképessége mintegy 200 főre tehető volt, összesen 24 magánzárka, 13 közös elhelyezéssel és az épület II. emeletén kapott helyet a királyi ügyészség is. A falakat vegyesen téglából, és kőből építették 63-95 cm szélességgel. A rabok két udvarrészen sétálhattak. Világításra légszeszt használtak, mindössze 9 lánggal, melyből 5 a folyosók és az őrtanya, 4 pedig az udvarok és az utcai rész világítását szolgálták. A zárkák felszereltsége az alábbiakból állt:

- egy nappal összecsukható vaságy,
- a falhoz szögezett, a ruhák akasztására szolgáló deszkapolc,
- padlóhoz erősített asztal és pad.

Már ebben az időszakban nagy hangsúlyt fektettek a fogvatartottak erkölcsi és szellemi fejlődésére, így szoros kapcsolat alakult ki az intézet és más szervezetek között. Az elemi szintű oktatás azonnal beindult a tanító közreműködésével, külön teremben. A börtöniskolába első alkalommal 42 (39 magyar, 3 német nemzetiségű) főt állítottak be tanulni, melyből 20 fő a tanév során szabadult. A kulturális művelődés is szerepet kapott, amikor a Pécsi Rabsegélyező Egylet, a Földművelési Minisztérium és a Franklin

2 A ledinai vesztőhellyel kapcsolatban van egy érdekes történet. Amikor Zsolnay Vilmos a porcelán manufaktúra számára meg akarta szerezni a legolcsóbb telket – ami a vesztőhely volt – csak olyan feltétellel kapta meg, hogy a gyepmester (hóhérségéd) házat, telephelyét saját költségén, más, kijelölt helyre (ez a temető mellé került – jelenlegi Balokány) áttelepíti. Amikor ez megtörtént, a kivégzési helyszín ismét változott, immár „intra muros” – azaz a falakon belülre, a fogház területén volt kivégzés, a nyilvánosság kizárásával.

3 Pécsi Figyelő 1883. január 20-i lapszám

4 Pécsi Figyelő 1884. július 19-i lapszám

Társulat közreműködésével 1889-ben megszületett a könyvtár, összesen 240 kötetnyi könyvvel.⁵ A munkáltatást négy munkateremben oldották meg. A meghonosodott munkanemek közül a legnagyobb sikert a kosárkötészet aratta, melynek eredményeként az elkészült tárgyakat külföldre is szállították. Sikeres volt még a cipész és asztalos szakma bevezetése is, mert az itt készült használati cikkekkal az intézet saját szükségleteit fedezte. Külső munkáltatás a helyi szőlőbirtokokon folyt, de az ügyészi vélemény szerint visszaélésre adhat okot, és mielőbb felszámolták, főleg a felügyeleti őrség hiánya miatt.

Az új fogház esetében is jelenteni kellett a különös eseteket, így 1884 első félévében: *„egy szokványos legjobb korbéli, egészséges férfit hamar egymás után a fogházba kerülve, mint egy két havi letartóztatás után elméjében teljesen megháborodott úgy, hogy annak az országos tébolydába szállítása iránt a Nagyméltóságú magy. Kir. Igazságügyi Ministeriumnál lépéseket tenni kényteleníttettem.*

A második szintén egy megátalkodott fogoly, ki éhség által kísérlette meg az öngyilkosságot, s azt a múlt hóban felakasztás által ismét végrehajtani szándékozott – azonban ideje korán észrevétetvén életben megtartatott.

A harmadik egy 25 éves egészséges és gyilkossággal vádolt ifju, magánzárkában mintegy három hét óta letartóztatva lévén, mint ő állítja a folytonos gondolkodás, töprengés és bánkódás folytán nehéz kóros rohabba – epilepsija – esett, s jelenleg a kórházba ápoltatik.⁶

1891-ben Pécs, és vele együtt a királyi fogház is vezetékes ivóvizet kapott. A rendszer megépítője az a Zellerin Mátyás, aki Budapest vízvezeték rendszerét is építette. A kivitelezés nyomait a börtönépület ma is viseli a két szinten lévő falikút alapján⁷. 1895-ben pedig az elektromos áram lett bevezetve.

Az I. világháború és következményei a fogház életében a felújítási munkák elmaradását, romló kezelési tevékenységet, a személyzet hiányát, pénztelenséget eredményezett. A két világháború közti időszakban a börtönépület olyan leromlott állapotban volt, hogy Pécs szűgyene jelzővel illették. Az akkor frissen kinevezett fogházvezető-ügyész, vitéz dr. Felszeghy János rögtön bele is kezdett a felújítási munkákba, ami 1926-ban elkészült.

A II. világháborútól a rendszerváltozásig

A II. világháború következményei hasonlóak voltak az I. világháborúhoz, annyi eltéréssel, hogy a személyi állomány ideológiai átképzésével a korábbi értékek és trendek is a politikai viszonyokhoz igazodtak. 1956 forradalmi hulláma, majd az azt követő megtorlás nem kerülte el a pécsi intézetet sem. A forradalom leverésekor egy szovjet tank lövegtornya a bv. intézetre szegeződött és szovjet katonák szállták meg a börtönt. A zsúfoltságot jellemezte, hogy a korábbi egyfős magánzárkák is 6 főre lettek berendezve, az itélethozatalra több százan vártak, amit a Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel miatt szabhattak ki 2-8 év között (BHÖ 1.§.2.). A látogatások, beszélők lebonyolítása az „ellenforradalmárok” esetében kizárt volt, a

5 Márfi Attila: Rabsegélyezés a Dél-Dunántúlon a dualizmus alatt, www.kih.gov.hu

6 1884. I. féléves jelentés (archív anyag), forrás: Baranya Megyei Levéltár

7 Zellerin Mátyás neve a falikúton található.

00-ás, szigorúan titkos minősítés miatt. Naponta volt hipiselés⁸ a zárkákban a tiltott eszközök, és a tiltott kapcsolattartás nyomait keresve. A rendőrségi vizsgálati fogságból áthelyezettek közt számos embert halálra ítélték. Ilyenkor, a reggeli órákban elmaradt a nyitás is. A börtönudvaron volt felállítva a bitófa egy betonlyukba ágyazva.

A rendszerváltásig Pécs a női elítéltek szabadságvesztésével is foglalkozott, melyet a mai napig őriz a felső szint elnevezése, „nőosztály” megnevezéssel. Köztük sok volt az analfabéta, így iskolai oktatás lett szervezve nekik, amit a nevelők mellett egy kinti pedagógus is vezetett. Foglalkoztatásként a részükre tollfosztás, kesztyűvarrás, divattáska-készítés, bélyegválogatás, szőnyegszövés, kézimunkázás, varrás, valamint a mosodai és a konyhai munkák lettek szervezve. Egy korabeli nevelői vélemény így jellemezte egyiküket:

„G. Rozália 25 éves elítélt, hajadon, három kiskorú gyermeke van, gyermekeinek apját megnevezni nem tudja (mindhárom esetben más, ebből életmódjára is következtetni lehet). Három gyermekét gondozás elmulasztása miatt állami gondozásba vették. A gyermekek után gondozási díjat nem fizetett, ezért került másodszor elítélésre. Azt sem tudja, melyik intézetben vannak elhelyezve gyermekei, nem érdeklődik utánuk. A hatóság felé érez bosszúállást, amiért elvették tőle gyermekeit. Saját felelőtlenségét nem tudja értékelni.”⁹

1986-ban készült el a jelenlegi, házi műhelyt és munkatermeket magában foglaló épület.

A korábbi konyha, étkező elzárásos körletrész veszélyessé vált, ezért lebontásra került, az elítélt konyha áttelepült a főépület alagsorába.

A rendszerváltástól napjainkig

1993-ban az épület tetőszerkezete és homlokzata is felújításra szorult, 1994-től az országos büntetés-végrehajtási informatikai rendszer részeként Pécsen is megtörtént az informatikai hálózat telepítése. 1995-ben a biztonsági rendszer korszerűsítésére került sor, az objektumvédelem már technikai eszközökkel is megvalósult.

1996-ban további bővítés vált szükségessé, a meglévő elítélt konyha, raktárak és az egészségügyi blokk elhelyezésére szolgáló épületszárny megépítésére kapott lehetőséget és anyagi támogatást az intézet. 1998. november 24-én került sor az objektum műszaki átadására. A 750 m² alapterületű épületszárny a meglévő börtönépület északi tűzfalához csatlakozva került beépítésre. A háromszintes épület az itt folytatandó napi tevékenységekhez szükséges igényeket teljes körűen kielégíti. Az alagsorban található a 12 zuhanyzóállásos fürdőhelyiség, a megnövelt kapacitású melegvíztároló, a konyhai személyzet öltözői, a raktárhelyiségek és a biztonságos anyagmozgatást elősegítő teherlift.

Az első szinten az 500 adagos modern konyha kapott helyet. A tetőtérben üzemel a szakosított, korszerű ellátást biztosító egészségügyi blokk. A fogászati rendelés, a belgyógyászati és pszichiátriai rendelés egymástól elkülönítetten, korszerű rendelőkben történik. Ezen a szinten található továbbá a fogvatartotti könyvtár, és két iroda is.

2008-ban részleges felújítási munkák zajlottak, mely során az északi oldal szigetelése, a beléptető zsilip kialakítása a biztonsági kerítéssel és a gépjármű bejárat lett felújítva.

⁸ Kutatás vagy motozás

⁹ Hartung V. (1981) p. 18-19.

2013-2014-ben sikerült a régi irodákat lakózárkává átalakítani a megyei intézet legfelső szintjén, amivel a férőhelybővítés 24 fővel magvalósult.

Fiatalkorúak Regionális Bv. Intézete

1910-ben már úgy tűnik, hogy szerepet kapott Pécssett a fiatalkorúak szabadságvesztésével, javításával kapcsolatos tevékenység ellátása, ugyanis ekkor az egyik kerületi börtönnek jelölik ki az intézetet, mely csupán néhány évig látja el ezt a feladatot. A Pécsi Fiatalkorúak Kerületi Börtöne 28-37 fiú, és 1-3 leány elhelyezését biztosította. Az intézet 1911-ben a fiatalkorúak támogatására hivatott jótékony célú intézmények közt szerepelt, a fiatalkorúak pécsi felügyelő hatósága volt. Elnöke dr. Angyal Pál kúriai bírói címmel felruházott nyugalmazott királyi ítéltáblai bíró volt. A fiatalkorúak kerületi (régións) elhelyezése 1913-ig tartott, és a folytatásra majdnem 100 évig várni kellett.

Az Európai Unióhoz való közeledésünk idején, az 1990-es években került sor a PHARE-program¹⁰ meghirdetésére. A program a volt szocialista kelet-közép-európai országok felzárkóztatását célozta meg. Ennek keretében került sor a „*Börtönkörülmények javítása fiatalkorú bűnelkövetők társadalomba történő visszailleszkedésének elősegítésére*” című pályázatra. A PHARE-programra egy új, 50 fő fiatalkorú bűnelkövető elhelyezésére alkalmas büntetés-végrehajtási intézet megépítésének a gondolata került a középpontba. Az új épület alapkövének letétele 2004. december elején megtörtént, majd az építési munkák befejezését követően az ünnepélyes átadásra 2006. május 5-én került sor. Az utómunkákat és a felszereléssel való végleges ellátást követően a tényleges betelepítés 2006. szeptember 28-án valósult meg, így jutott idő a személyi állomány specifikus képzésére, az új szabályozási elemek elkészítésére. A zárkaágyak nem a hagyományos keretes, magasítható vaságyak, így nincs lehetőség a bővítésre, a befogadóképesség növelésre. A zárkában padlófűtés van, rögzített zárkaberendezésekkel, belső, de leválasztott wc és fürdő helyiséggel, külön szellőzéssel.

A PHARE-beruházás részeként az új irodaépület is átadásra került, melyben a személyi állomány megfelelő körülmények között végzi napi tevékenységét.

10 PHARE: Pologne-Hongrie, Assistance á la Reconstruction Economique, Lengyelország és Magyarország piacgazdasági átmenetét segíteni hivatott program, melyet 1989-ben dolgoztak ki a legfejlettebb ipari országok. Lebonyolítását az Európai Közösségre bízták. A kelet-közép-európai politikai változások kiszélesedésével egyre újabb és újabb országokra terjesztették ki. E két országba még 1989 júliusában ellátogatott az EK egy-egy tényfeltáró küldöttsége is azzal a feladattal, hogy tisztázzák, mely területen igényelnek segítséget. Valójában sok tisztázni való nem akadt, hiszen a megelőző tárgyalások során mindkét ország elegendő kérést terjesztett elő, amelyeknek az EK csupán egy csekély részét fogadta el. Magyarország esetében a PHARE-program 3 tényleges elemből állt össze. E program keretében határozta el az EK a diszkriminációmentesség azonnali helyreállítását, vagyis az 1988-ban kötött kereskedelmi és együttműködési megállapodás szerint 1995-ig elnyúló korlátozás lebontási program egy csapásra történő teljesítését 1990. január 1-jei hatállyal. Elhatározta azt is az EK, hogy eleget tesz a preferenciális piacrajutásra vonatkozó magyar igénynek. Ennek jegyében felfüggesztette a nem diszkriminatív import mennyiségi korlátozásokat, másrészt kiterjesztette Magyarországra (és Lengyelországra) az általános vámpreferenciákat (GSP). Mindkét intézkedés 1990. január 1-jével lépett hatályba. Harmadik elemként pedig konkrét gazdasági segítő akciókat szervezett az EK a PHARE-program keretében kedvezményes feltételű hitelek, segélyek, ill. tanácsadás formájában.

Felhasznált irodalom

- Debreczeni László (2004): Egy medikus barangolásai börtönországban, magánkiadás, Pécs
- Győző Márta (1981): A női elítéltek szabadságvesztés-végrehajtásának sajátosságai, szakdolgozat, RTF, Büntetés-végrehajtási szak
- Hajdu Lajos (1983): Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában, Magvető Könyvkiadó, Budapest
- Hartung Vilmosné (1981): A női bűnözés alakulása, az elítélt nők nevelésének sajátosságai és problémái a büntetés-végrehajtás alatt, szakdolgozat, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
- Kecskés László (2011): EU-jog és jogharmonizáció, HVG-ORAC
- Lőrincz József (1998): Fiatalkorúak büntetés-végrehajtása, Citoyen Kiadó
- Madas József (1977): A 17-19. századi pécsi vesztőhely, Janus Pannonius Múzeum Évkönyve
- Madas József (1977): A 17-19. századi pécsi vesztőhely, Janus Pannonius Múzeum Évkönyve
- Márfi Attila (2000): Rabsegélyező Egyletek a Dél-Dunántúlon. In: Bana J. (szerk.), Bűn és Bűnhődés. Győr
- Mezey Barna (1998): A középkori tömlöctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig, Jogtörténeti Értekezések 22. szám, Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből, Budapest
- Mezey Barna (1990): Tömlöc és áristom, Jogtörténeti szemle, Budapest
- Polgár András (2001): Pécs-baranyai börtönügy a dualizmus korában 1867-1918, szakdolgozat, PTE Bölcsészettudományi kar
- Pulszky Ágost - Tauffer Emil (1867): A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra, Pest, Emich Gusztáv kiadványa
- Varga Nagy István szerk. (1907): A Pécsi Rabsegélyező Egylet évkönyve 1906-ról. Pécs
- Várady Ferenc (1896): Baranya múltja és jelene, Telegdy Ármin kir. nyomda
- Vókó György (2004): Magyar Büntetés-végrehajtási Jog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs
- Zinner Tibor (1997): Vázlat az 1944/1945-1963 közötti magyarországi börtönügyhöz (és forrásaihoz), Jogtörténeti értekezések 20.szám, A magyar börtönügy kutatásának alapjai, Budapest
- Pécsi Figyelő 1883. január 20-i lapszám
- Pécsi Figyelő 1884. július 19-i lapszám
1884. I. féléves jelentés (archív anyag), forrás: Baranya Megyei Levéltár